

tidsskrift.dk

Rigsråd - Kongemagt - Union 1434-1449

Historie/Jyske Samlinger, Bind Ny række, 14 (1981)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/ho/ho_nrk_0014-PDF/ho_nrk_0014_74011.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=74011>

pdf genereret den : 28/5-2008

Rigsråd – Kongemagt – Union 1434-1449

Den 29. august 1980 forsvarede Jens E. Olesen på Århus Universitet sin disputats: Rigsråd – Kongemagt – Union. Studier over det danske rigsråd og den nordiske kongemagts politik 1434-1449 (Skrifter udg. af Jysk Selskab for Historie nr. 36, 1980). De officielle opponenter var professorerne fil.dr. Erik Lönnroth, Göteborg, og dr.phil. Erik Ulsig, Århus. Sidstnævntes opposition bringes med kun små ændringer, men med supplerende noter. Over for læseren kan der måske være grund til at pege på, at en opposition ikke er en anmeldelse i almindelig forstand, og at der er to opponenter. Det betyder, at den enkelte opponenter i udstrakt grad kan udtage blot dele af disputatsens emne til nærmere diskussion.

Jens Olesens disputats søger at udfylde et hul i den danske senmiddelalderforskning. Kr. Erslev har som bekendt behandlet dronning Margrethes og Erik af Pommerns regeringstid (altså perioden 1375-1439) i sine grundlæggende arbejder om disse regenter, Henry Bruun har suppleret med en række afhandlinger, William Christensen har behandlet forholdet mellem Unionskongen og Hansestæderne 1439-66 og Dansk Statsforvaltning i det 15. årh. Fra svensk side foreligger en omfattende forskning omkring unionen og da specielt for perioden efter 1434 med det svenske oprør imod Erik. Men der har ikke foreligget nogen monografi over Christoffer af Bayerns regeringstid, og ej heller væsentlige studier over det danske rigsråd i det 15. årh. Artiklen i Kulturhistorisk Leksikon 1969 véd således om rigsrådet kun at henvise til Arups, Erslevs, Aksel E. Christensens og Poul Johs. Jørgensens almindelige fremstillinger.

Årene 1434-39 så sammenbruddet af Eriks kongemagt med Kalmar-mødet i sensommeren 1436 som den afgørende og centrale begivenhed. Det danske og det svenske rigsråd satte skarpe grænser for Eriks politik, og slutfacit blev hidkaldelsen af den nye konge, Christoffer. Vi fik ifølge den hidtidige forskning efter »systemskiftet« et rigsrådsstyre med Christoffer som en intetsigende topfigur. Jens Olesen har klart ret i, at denne enkle vurdering trænger til nuancering. Der er så absolut plads til og behov for en disputats med det af Jens Olesen valgte emne.

Bogen er præget af flere *unoder*, et punkt i min opposition, som ligeså godt kan overstås først. Værst er medtagelsen af så mange unødvendige detaljer. Endvidere skæmmes afhandlingen nogle steder af en underlig form for overflødig bevisførelse, ofte i form af en mærkelig bagvendt sprogbrug, samt af en del kedelige sjuskefejl.

Det er jo en omfattende bog, og umiddelbart kan det forskrække en middelalderhistoriker, at der kan skrives så meget om 15 års dansk politik. Det er da også sikkert, at der er meget i bogen, som uden skade kunne være kortet. Det er muligt, det er opponentens fejl, at han ikke finder en detaljeret gennemgang af alle politiske forhandlinger særlig nødvendig eller interessant for forståelsen af det angivne hovedproblem, det danske rigsråd og den nordiske kongemagts politik. Men det er sikkert, at adskillige detaljer i forbindelse med møder, f.eks. oplysninger om mindre vigtige personers tilstedeværelse, burde være udeladt. Jeg skal tage to eksempler i forbindelse med adelsmanden Mogens Gøye, en person jeg skal vende tilbage til en enkelt gang senere. Lad mig derfor begynde med kort at præsentere ham.

Mogens Gøye var lollik. Hvis man nøjes med groft at dele adelen i høj- og lavadel, placerer Mogens Gøye sig et sted på grænsen. Hans anden kone var imidlertid af god familie, enearving til det store sjællandske gods Gisselfeld, og Mogens selv en administrativ begavelse, som kong Erik i sine sidste år i Danmark 1434-38 kunne bruge som kammermester og slotshøvedsmand på København, to jobs, som havde en naturlig sammenhæng, og også siden kunne høre sammen. Ved magtskiftet 1439 holdt Mogens Gøye længe fast ved kong Erik, men pensioneredes endda med et len, Jungshoved, omend det var det mindste slotslen (hvis det overhovedet kan betegnes som et sådant), man kunne finde. Hvad nu end årsagen kan have været (men det må vel have været mandens dygtighed, hans kones gods, evt. en passende alder), var Mogens Gøye ikke uden betydning i 1440'erne. Det oplyses i bogen (s. 190), at han 9/8 1441 sammen med ærkebisp Hans Laxmand og rigsråden Ove Lunge bød de hollandske forhandlere velkommen, og at han 14/3 1442 sad i et sjællandsk seksmandsnævn til afgørelse af en ejendomssag. Ganske vist var han kun sjettemanden, men de fem andre bestod foruden af Roskildebispens af fire andre rigsråder. Allerede 1444 var han atter »rigtig« lensmand, nemlig på Nykøbing, dvs. ikke langt fra hans lollandske privatgods. Efter tronskiftet 1448 blev han endelig ridder.

Selv om Mogens Gøye ikke optræder som rigsråd i Jens Olesens afhandling – jeg skal senere diskutere, om han blev det efter 1448 – finder jeg det rimeligt, at de her citerede oplysninger er medtaget i et værk, der

så klart, som nærværende gør det, tilsigter at give en meget bred og fyldig skildring af den behandlede 15-års periode.

Derimod er der som sagt to oplysninger, som er overflødige. På s. 128 kommenteres den politiske situation i vinteren 1440, hvor et hovedproblem givetvis har været at nå til en afklaring af forholdet til hertug Adolf, og som april måneds forløb skulle vise, at beslutte sig til at vælge rigsforstanderen Christoffer til kongen Christoffer. Konkrete oplysninger om, hvad rigsråd og rigsforstander lavede den vinter, mangler i øvrigt. Blot ét brev af 14. februar kaster lidt lys, idet det viser, at 2 bisper og 4 adelige rigsråder fra helt forskellige landsdele opholdt sig i København. Dette forhold kan med rimelighed tages som udtryk for, at »regeringen« opholdt sig i København, og med den bredde, som skildringen anlægger, finder jeg det en rimelig oplysning at medtage. Men hvorfor skal vi med samme have at vide, at Mogens Gøye og Anders Hack var i byen? Og at prioren af Antvorskov måske var i byen?

At Mogens Gøye var i byen havde nemlig simpelthen (hvad der ikke fremgår af fremstillingen og heller ikke vedkommer den) private årsager, han skulle ordne en arvesag med rigsråden, skåningen Jens Grim.

Når det yderligere tilføjes, at prior Bent Pedersen kan have været til stede ved »rådsmødet«, idet han 17. februar var i Ringsted, bliver læseren fristet til at konstatere, at han den 14. februar såmænd nok var i Antvorskov, hvor han boede. Eller til at gætte på, at rigsråden Ove Lunge, som var sjællænder, også kan have været til stede på »rådsmødet«! Det er en underlig og overflødig form for argumentation, selv om læseren denne gang slipper for at få den i den af forfatteren yndede bagvendte form. »Det kan ikke udelukkes, at prior Bent osv.«

Den anden helt overflødige oplysning omkring Mogens Gøye findes s. 215 og synes mig endnu værre, en mikstur af kildereferat og stofophobning. Forfatteren ønsker at oplyse, at ærkebispens var i København oktober 1442, og det gøres bl.a. ved at anføre det ene af kildestederne herfor som følger: og 16/10 blev foruden Oluf Axelsen [denne var rigsråd], Erik Nielsens sønner Anders og Erik, den retslærde og gejstlige doktor Knud Mikkelsen, Niels Lauridsen (Kabel af Tåstrup), Mogens Gøye og Henning van Hagen anmodet om at medbesegle et brev!

Tilsvarende overflødige oplysninger belaster noterne. På forhånd er disse meget vanskelige at bruge. Forkortelsestegnene er besværlige at huske, og når et notetegn dækker f.eks. 15 linier i fremstillingen og indeholder henvisninger til 5 værker, kan læseren ofte ikke vide, hvilken kildehenvisning der dokumenterer hvilken information i teksten. Dette synes mig imidlertid tilgiveligt. Jens Olesen har prisværdigt ønsket at give

en meget omfattende dokumentation, og at noterne af sparehensyn er blevet, som de er, er forståeligt. Men hvorfor så belaste noterne med helt overflødige kildesteder? S. 182 fortælles, at »Gert Bryske, som var hovedsmand på Næsbyhoved, døde 1441 28/7«. I den tilsvarende note er der seks henvisninger! I betragtning af at både person og len optræder i bilagene og deres noter (som ganske vist er de vanskeligste at bruge), kan der ikke være behov for seks henvisninger. Da jeg læste, ville jeg godt vide kilden på Gert Bryskes dødsdag, men opgav efter at have konstateret, at to af kildehenvisningerne drejede sig om, hvad Gert Bryske lavede i 1440! Hvad skal læseren med disse supplerende henvisninger?

Jeg skal herefter lade punktet om overflødige detaljer ligge, men der er mange, og de belaster fremstillingens læselighed og noternes tilgængelighed. Sjuskefejlene vil der blive bragt eksempler på senere i forbindelse med de emner, der tages op til nærmere debat.

Hovedsigtet med afhandlingen fremgår af det indledende afsnit, betitlet *Problemstillinger og Sigte*. Undersøgelsen gælder primært det danske rigsråds politik, herunder de enkelte rådets holdning og eventuelle grupperinger inden for rådet. Videre gælder undersøgelsen kongemagtens politik, især en kongelige unionspolitik. Idet det drejer sig om rigsråd i forhold til kongemagt og de to institutioner i forhold til de samme situationer og magtfaktorer og – kan man tilføje – på grundlag af det samme kildemateriale, må afhandlingen nødvendigvis behandle både rigsråd og konge. Det bliver præses' hovedtese, at flertallet i det danske rigsråd var stærkt interesseret i opretholdelsen af den nordiske union, og den nordiske politik kommer til at indtage en fremtrædende plads i afhandlingen. Bogens titel, *Rigsråd-Kongemagt-Union, studier over politik*, er en dækkende titel.

Det forekommer mig imidlertid, som om præses for så vidt sigter bredere, end han har anført i indledningen: at han har ønsket at give en hel Danmarkskrønike for den behandlede periode, en håndbog i alt, hvad der kan siges bare at berøre dansk politisk historie. Dette viser sig dels i et par af kapitlerne i afsnit V, især vedrørende møntvæsen og kongens almindelige privilegiebreve til klostre og hospitaler, dels ved den grundige medtagen af oplysninger om alle mere betydningsfulde personer i riget (som tidligere omtalt f.eks. om Mogens Gøye). Således er alle uddelinger af ridderslag søgt fastslået. Den meget brede fremstilling hænger sammen med en øjensynlig stofglæde hos forfatteren, men denne begejstring for alt, hvad der hører Christoffers tid til, medfører, som anført, medtagelse af detaljer, som er aldeles ligegyldige.

I sammenfatningen fremhæves med rette resultaterne vedrørende det danske rigsråd og unionen. Når det danske råd i 1436 i Kalmar svigtede kong Erik, var der tale om realpolitik, kongens svenske politik var blevet en belastning for unionen, rådet støttede derfor svenskerne, men først efter svensk garanti for danske godsinteresser i Sverige. Da kong Erik fortsatte sin politik og i øvrigt ved sin arbejdsvægring var på vej til at sætte Danmarks styre ud af funktion, blev han fyret. Under Christoffer og rigsrådet brugte dansk politik over for Sverige, Gotland, Baltikum nok andre midler end kong Erik i hans velmagtsdage, men målet var fortsat at kontrollere unionen, at forbedre danske udfoldelsesmuligheder, blot det kunne ske uden åben konfrontation med det svenske aristokrati. Dette var ikke kun kongelig politik, det danske rigsråd – eller i hvert fald dets flertal – havde (med Jens Olesens ord) overtaget flere af Erik af Pommerns mål.

Denne hovedtese gennemføres med megen energi og lærdom. Og til yderste konsekvens, som når forfatteren hævder, at uanset hvilken opfattelse de forskellige råder havde i 1448, var hensynet til unionen det centrale. Efter læsning af bogen forekommer hovedtesen indlysende, selvfølgelig fremmede det danske rigsråd dansk politisk indflydelse i Sverige.

Afhandlingen tager sit udgangspunkt i rigsrådet og ikke i kongen, hvilket er naturligt, når studiet gælder den periode, hvor rådet – ifølge de fleste historikere – gennemførte et systemskifte for herefter at dominere over for en konge, hidkaldt fra et fjernt, fremmed land.

Det er en af afhandlingens fortjenester, at den viser, at Christoffer udmærket var i stand til at optræde selvstændigt eller i hvert fald forsøgte herpå, og at centraladministrationen udbyggedes. Undervurderingen af Christoffer (som dog for nylig er brudt af Telma Jexlev)¹ har nok i høj grad været et resultat af hans regeringstids meget beskedne længde og, som Telma Jexlev fremhæver, af det kongeportræt, der også pryder denne bog (s. 116). Også vurderingen af, hvad Erik af Pommerns afsættelse betyder, er vist en del ændret i forhold til den dominerende opfattelse. Udgangspunktet formuleres s. 6: »Det må fremhæves, at det danske rigsråd i anden halvdel af Erik af Pommerns regeringstid var blevet en jævnbyrdig modpol til kongemagten«, og s. 16 sammenfattes: »Rigsrådets større inddragelse i rigsstyrelsen og tilslutning til kongens politik

1. Se Festskrift til Johan Hvidtfeldt, s. 209-19. Jf. også Niels Skyum-Nielsen: *Ærkekonge og Ærkebiskop* (Scandia 23, 1955-56).

mod besiddelse af slotte og len konsoliderede rigsrådet som institution i samfundet«. Med dette udgangspunkt kan Kalmarmødet i 1436 og de følgende begivenheder ikke blive noget systemskifte, men blot et politisk nederlag for kongen. I den afsluttende sammenfatning findes vist kun tre bemærkninger vedrørende forfatningsmæssige forhold. Det siges, at danskerne (efter 1434) efter svensk forbillede »naturligt måtte ønske råds-konstitutionalismen gennemført i højere grad« (s. 426), at rigsrådet i Christoffers tid fastholdt den ved tronskiftet 1439 erhvervede magtposition (s. 431), og at rådsinstitutionen (i det 15. årh.) p.g.a. den almindelige aristokratisering havde fået større betydning (s. 432).

Så vidt det kan ses, betegner præses' lidt vage formuleringer et brud med den almindelige opfattelse. Men det hører ikke til afhandlingens fortjenester at have underkastet *problemet kongerigsråd* nogen nærmere analyse.

Jeg skal trække to punkter frem, som kunne have været undersøgt: 1) betegnelsen for rådet og 2) rådets kompetence. Endvidere skal jeg senere diskutere: 3) lenspolitikken (jf. bilag II) og 4) medlemskab af rådet (jf. bilag I).

1. *Betegnelsen for rådet.* Aksel E. Christensen har fremhævet det politisk signifikante i, hvorvidt rådet betegnes som kongens råd eller rigets råd.^{1a} Jens Olesen tilslutter sig synspunktet for Valdemar Atterdags tid (s. 1) og bruger det i forbindelse med Erik af Pommerns afsættelse. I indkaldelsesbrevet af 1438 27/10 til Christoffer af Bayern betegnede råderne sig som *regni Dacie consilarii*, »hvad der vidner om deres nye magtstilling«, hedder det s. 89. Og der sammenfattes s. 114: »Forhandlingerne og aftalerne i Lübeck 1439 fastslog rådets position. Titlen det danske rigsråd kommer fra denne tid hyppigt i brug, hvad der vidner om, at råderne ... nu trådte frem overbevist om egne rettigheder«.

Udtrykket det danske rigsråd er dog meget uheldig valgt af præses, jeg ved ikke af, at det forekommer andre steder end i historiske afhandlinger. Datiden skriver i reglen rigens råd af Danmark eller blot rigens råd, des rikes rad (redere) van/to Denemarken, eller blot des rikes rad (redere).² Benævnelsen Danmarks riges råd forekommer først på Christian I's tid, formentlig efter svensk forbillede.³

1a. Kongemagt og Aristokrati (1945), s. 224 og i Scandia 1951, s. 55.

2. Ordet råd kan både være ental og flertal, jf. de plattyske termer.

3. Det er forkert, når Aksel E. Christensen (Scandia 1951, s. 55) mener, at denne benævnelse kommer i brug straks efter Kalmarmødet 1436, og forvirrende, at Anna Hude i

Men pomp er der over rådets breve i 1439, det hedder: des rikes to Dennemarken vulmechtigen rade (aftalen med hertug Adolf), des rykes van Dennemarken redere (aftalen med de vendiske byer), des rykes rad van Dennemarken (klageartiklerne til kong Erik), de gemene ryke rald to Denemarken (brev til Danzig; senere i brev hedder det: consilarii regni Dacie).⁴ Hvorfor denne kraftige pointering i 1439 af rådets status?

Ja, rigsrådet kunne jo ikke så godt blot betegne sig selv som rigsrådet, enhver modtager af et sådant brev måtte stille spørgsmålet: hvilket rigsråd? Ej heller kunne rigsrådet betegne sig som kong Erik råd, eftersom det lige havde afsat ham, og hertug Christoffers råder var de ikke, før denne blev rigsforstander, hvad han næppe var legalt, førend han blev hyldet i København i slutningen af juli (Jens Olesen, s. 118)^{3a} Allerede 12. september betegner Christoffer, Danmarks riges rigsforstander, derimod Otte Nielsen som »vor råd« og forlener ham med Kalø »efter vort råds råd«.

Selvfølgelig er anvendelsen af betegnelsen rigens råd af Danmark (eller tilsvarende oversættelse til tysk) vidnesbyrd om rådets position i 1439. Rådet havde jo gjort oprør mod kongen. Men hvis vi følger terminologien op igennem Christoffers tid, tror jeg ikke, at der er ændringer at spore i forhold til praksis under kong Erik. I omtale kunne rådet meget vel under begge regenter betegnes som rigsrådet, men breve på den danske statsmagts vegne udstedtes under begge regenter af kongen (hvad enten han er til stede eller ej) »med vort råds råd«, eller hvis man ville være meget højtidelig »med vort (og) rigens råds råd«, evt. af kongens udsendte befuldmægtigede råder og sendebud. Hvis ordet Danmark sattes sammen med ordet rigsråd, var det formentlig oftest for at undgå forveksling med kongernes svenske og norske råd(er).

Konklusion: terminologien kan ikke bruges til at bevise nogen forfatningsmæssig ændring i rådets stilling fra Eriks til Christoffers tid, ja ikke engang til at demonstrere øget politisk styrke for rådet. At rådet under oprøret i 1439 og atter under interregnet i 1448 betegnede sig som rigens råd af Danmark er derimod klart, det kunne ikke godt gøre andet.

2. Rådets magt og kompetence. Som før nævnt karakteriserer Jens Olesen rådet i anden halvdel af Eriks regeringstid som en jævnbyrdig modpol til

Aktstykker vedrør. Erik af Pommerns afsættelse (1897/1971) konsekvent og højtideligt omtaler rådet med denne betegnelse.

3a. Brevet til Danzig er dog udstedt ved denne lejlighed.

4. Jahn: Unionshist., s. 509-11; Hanserecesse 2. r. II, nr. 306; Hude: Aktstykker, nr. 4; Hanse recesses. 2. r. VII, nr. 466.

kongemagten og som en god repræsentation (både dets gejstlige og verdslige medlemmer) for dansk aristokrati, en økonomisk velstillet, erfaringsrig og veluddannet forsamling, indbyrdes beslægtet og besvogret og med en militær magtposition ved besiddelsen af slotslenene.

Det er en skildring (så kortfattet og skitseagtig den er), som gør det forståeligt, at rådet var i stand til at overtage den politiske magt 1436-39. Til gengæld forekommer grunden til, at det afsatte kongen, mig mindre klar i præses' fremstilling. Det hedder afsluttende s. 116, at Eriks manglende interesse for danske forhold og hans svenske politik førte til hans afsættelse. Af hensyn til egne forhold og unionsforbindelsen svigtede rådet den hidtil førte udenrigspolitik over for Holsten og de vendiske stæder. Eftersom Jens Olesen netop har æren af at have påvist, at det var de østdanske råder med interesser i Sverige, som holdt fast ved kong Erik af hensyn til unionens bevarelse, er det imidlertid svært at se, hvorfor de mere vstdanske råder skulle have afsat ham af hensyn til unionen.

Men hvad dækker ordet egne forhold over? Utilfredshed med Eriks almindelige styrelse og hans hævde af arvekongedømmet? I og for sig kunne rådet vel ikke, med den position det allerede havde, have meget at indvende imod Eriks styre. Men som præses påpeger, var afsættelse af regenter et tidens træk, og man kan vel sige, at Erik begik politisk selvmord?

Går vi til Christoffers tid, er det (især hvis man med Jens Olesen accepterer rådets betydning allerede før 1436) svært at se, hvilke følger rigsrådets nye magtstilling fik for Danmarks indre styre. Præses citerer på afhandlingens første side Erslev for denne bemærkning,⁵ men når egentlig ikke meget videre end Erslev i denne henseende. I pagt med vor tid er dog hans forståelse for, at landefredsforordningerne var rettet mod bønderne, hvor Erslev især ser dem som et udtryk for konges og kirkes omsorg for retssikkerheden.

Kongevalgssituationen 1448 gav rigsrådet mulighed for at aftvinge den nye konge en (foreløbig) *håndfæstning*, før han i Viborg fik bekræftelse på sin kongeværdighed. Præget af den øjeblikkelige situation var (som Jens Olesen fremhæver, s. 394) to paragraffer rettet imod udlændinge. Men langt vigtigere til en bestemmelse af relationen konge-rigsråd er de paragraffer, som fortæller, hvilke kongelige handlinger, der krævede rigsrådets samtykke eller råd. Det var ønskeligt, om præses havde læst disse paragraffer mere omhyggeligt (s. 393f.), det er jo simpelthen første gang, vi får forfatningsbestemmelser om rigsrådets kompetence.

5. Danmarks Riges Historie II, s. 484. Jens Olesen s. XI.

Der skelnes i håndfæstningen skarpt mellem samtykke af hele rådet (gælder for krig og landeskat, § 5 og 10), samtykke af mestedelen af rådet (gælder for mærkelige ærinder som vedrører kronen, § 6a) og så bare »råd« (gælder pantsættelse eller afhændelse af kronens ejendom, holde og regere vor gård og stat, forlening af slotte, § 8-9 og 6b). Jeg skal tilføje, at terminologien er forbavsende konsekvent af et middelalderligt diplom at være.⁶

Inden bestemmelserne vurderes nærmere, skal jeg påpege, at når kongen ikke måtte foretage mærkelige ærinder, som vedrørte kronen uden mestedelen af rådets samtykke, så betyder udtrykket det, det siger: mærkelige, dvs. vigtige, og ikke som præses får det til: alt hvad der angår kronen (s. 393 l. 2-3 fra neden)!

At rigsrådet lagde stærkest vægt på at kontrollere krig og ekstraskatter (NB: ingen krig mulig uden ekstraskat) og derefter på gummiparagraffen om de mærkelige ærinder, kan ikke undre.

Jeg mener, at de præcise formuleringer i håndfæstningen kan bruges til at kaste lys over den foregående periode. Det kan undersøges, i hvilken udstrækning de stemmer med praksis før 1448 og før 1439. Med andre ord, er der tale om bestemmelser eller praksis af gammel dato eller om innovationer?

Rigsrådet var under en eller anden form, som ikke skal diskuteres her, efterkommere af rigets bedste mænd.⁷ Håndfæstningerne af 1320, 1326 og 1376 fastslår, at kongen ikke må påbegynde krig uden consilio et consensu (råd og samtykke) af prælaterne og rigets mægtige. Der kan ikke være tvivl om kontinuiteten frem til 1448. Men det er da rigtigt, at Erik af Pommern ikke har undertegnet nogen håndfæstning, og eftersom vi ikke har bevaret nogle krigserklæringer fra ham, står det andre frit for at hævde, at han har kunnet gøre, hvad han ville.

Bestemmelsen om landeskatterne (hjælp, bede) er derimod for så vidt af nyere dato. De nævnte håndfæstninger indskrænker sig til at afskaffe en række af kongerne indførte særskatter, og om end aftalerne i 1340 mellem Valdemar Atterdag og de holstenske grever som en selvfølge

6. Den eneste variation er, at samtykke i § 5 og 10, som gælder hele rådet, kaldes fuldbyrd og vilje, men i § 6a, som gælder mestedelen af rådet, kaldes (måske lidt afsvækkende?) fuldbyrd og tilladelse.

7. Se Kr. Erslev: Rigets »bedste Mænd«, Daneshof og Rigsrådet. Hist. Tidsskr. 7. r. V, s. 365-87. Endvidere Palle Guldbrandsen: De centralpolitiske forsamlinger i Danmark 1250-1326 (utrykt speciale, Århus 1978).

regnede med, at befolkningen betalte en bede, en ekstraskat, var ekstraskatterne netop i princippet beder, dvs. kongen skulle bede befolkningen om dem på tinge. Derimod tror jeg, man skal hæfte sig ved loven af 1396, som blandt meget andet bevilgede en kraftig hjælp. Den var blevet lovet i alle lande, dvs. på alle landsting, men forordningen som helhed betegnes som udstedt i Viborg efter aftale mellem dronning Margrethe og kong Eriks råd og mænd. Den videre forbindelse op til 1448 udgøres af et tilfældigt brev fra 1430.⁸ Selv om brevmodtageren er norsk, gælder brevets generelle formulering også for Danmark. Brevmodtageren fritoges af sit gods og sine len for al kongelig afgift og regnskab undtagen »hvad hjælp som vi skulle have af rigerne efter menige rigens råds tilladelse«. Formuleringen ligger tæt på 1448-håndfæstningens.

Bestemmelsen om »mærkelige ærinder kronen vedrørende« vil der kunne findes mange breve på fra hele første halvdel af det 15. århundrede. Jeg lader Kalmar 1397 ligge og peger på, at alle Eriks traktater med fremmede magter (forbundet med Polen 1419 og med 7 hansestæder 1423 og fredsslutningerne med både hertug Adolf og de vendiske byer i 1435)⁹ er afsluttet med råd og fuldbyrd, consilio et consensu, eller vilje og fuldbyrd, (freden med de vendiske stæder endda med vilje og fuldbyrd og efter »hete«¹⁰ og råd) af vore råder eller vort råd evt. plus mandskab. Christoffers forlening til Adolf i 1440 på Slesvig på samme vis.¹¹ Endvidere kan udpilles f.eks. Eriks brev 1420 om dronning Philippas livgeding med »vore rigers råd, samtykke og fuldbyrd, der her nu hos os er« (de fleste af beseglerne er rigsråder)¹², og hans aftale 1416 med Roskilde kapitel om København »med vort råds samtykke af Danmark, Sverige, og Norge som da nærværende var«.¹³

Rigsrådets position fremgår endvidere kraftigt af breve udstedt af fremmede, som når hertug Vartislavs af Stettin 1410 lover dronning Margrethe og rigens råd af Danmark at betale 4000 mr.,¹⁴ eller når slottet Nordborg på Als i 1410 skal overlades til kong Erik, men hvis både han og dronning Margrethe dør, da til rigens råd af Danmark.¹⁵

Vedrørende afhændelse af »rigens slotte, len eller rente« findes også

8. Dipl. Norveg. XI, nr. 149. Jf. Kr. Erslev: Erik af Pommern (1901), s. 457.

9. O. S. Rydberg: Sveriges Traktater III passim.

10. Dvs. påbud.

11. A. Huitfeldt IV, s. 644. Se Jens Olesen, s. 137.

12. Svenskt Diplomatarium från 1401, nr. 2792.

13. Københavns Dipl. I, nr. 101.

14. Rep. Dipl. 5167.

15. Jahn: Unionshist., s. 494.

adskillige breve.¹⁶ Dronning Margrethes store godsgave til Vor Frue kloster i Roskilde 1397, Eriks gave til Maribo kloster i 1416, Christoffers gave til Otte Nielsen Rosenkrantz i 1445 på oprøreren Henrik Tagesens del i Bjørnholm, ja endog det store mageskifte af jordegods mellem kong Erik og Jørgen Rud i 1429 er alle foretaget med vort råds råd.

Om kong Erik »holdt sin gård og stat« med rigens råds råd er nok mere tvivlsomt, i hvert fald brugte han jo sine egne hofmestre i stedet for tidligere tiders droster. Men det skal dog påpeges, at alle hofmestrene var medlemmer af rådet og af højadel. I øvrigt påberåbte kong Erik sig ofte råd af rådet i tilsyneladende småsager, jeg nævner i flæng byprivilegium til København 1422 (hvori der ganske vist var politisk sprængstof), privilegium til Malmø 1429, hvorefter dets borgmestre må bære guld og forgyldt, og påbud 1419 om, at Århus skal sende 3 mand til at grave ved Flensborgs befæstning.¹⁷

Ved en foreløbig sammenfatning af sammenligningen mellem bestemmelserne i håndfæstningen af 1448 og styrepraksis skal jeg konkludere, at praksis allerede under Erik af Pommern stemmer fortræffeligt med bestemmelserne. Kronens mærkelige ærinder blev udført med rådets vilje og fuldbyrd, de noget mindre væsentlige sager blev behandlet efter rådets råd, mens rutinesager som privilegiestadfæstelser i reglen ikke vedkom rådet.

3. Og hermed er vi nået frem til § 6 B i 1448, dvs. til *lenspolitikken*: »Item skulle vi ingen slotte forantvorde uden efter rigens råds råd«. Ingen, der kender noget til Erik af Pommerns afsættelse, kan være i tvivl om, at her står vi over for en kontroversiel bestemmelse. Om Christian I altid efterlevede den, skal jeg lade være usagt. Vedrørende Christoffer følgende:¹⁸ hans forlening til Otte Nielsen på Kalø 12/9 1439 angives foretaget efter vort råds råd og aftalen med Aksel Pedersen Thott om Varberg 18/1 1441 ligeledes; men der kan ikke sluttes meget fra disse særtilfælde. Til gengæld er der intet anført i forleningsbrevet til Hans Laxmand 13/10 1442 på Lindholm om rådets deltagelse. Ved en betragtning af Jens Olesens lensmandsliste vil jeg nok vurdere, at rådet i meget høj grad bestemte, hvem

16. Molbech og Petersen: Udvalg af Diplomer, s. 69; Rep. Dipl. 5606; K. Barner: Familien Rosenkrantz I, Dipl. s. 71; Rep. Dipl. 6407.

17. Københavns Dipl. I, nr. 113 (efter vort råds råd, dem vi nu ved have); Rep. Dipl. 6394; Hübertz: Aktstykker vedkommende Århus I, nr. 9, jf. Erslev: Erik af Pommern, s. 111.

18. K. Barner: Familien Rosenkrantz I, Dipl. s. 66; Rep. Dipl. 7152; Dipl. Dioc. Lund. III, nr. 241.

der fik lenene, men noget formelt krav herom synes efter brevet til Hans Laxmand at dømme ikke at have foreligget på Christoffers tid.

At Erik af Pommern i vid udstrækning foretog sine forleninger temmelig suverænt, er der vist ikke tvivl om. Jeg skal her se helt bort fra problematikken omkring de udenlandske herrer, Eriks slægtninge fra Pommern. I kroningsbrevet i Kalmar 1397 var kongens kontrol med slottene et hovedpunkt, efter oprøret i 1434 kæmpede han for sin fri dispositionsret over de svenske slotte, ved dommen mellem kongen og svenskerne 18/10 1435 (12 dommere, 4 fra hvert rige) udtaltes, at Erik skulle forlene de svenske slotte efter det svenske rigsråds råd, men hvis parterne ikke kunne enes, som hans samvittighed bød ham. Kildedet turde i øvrigt være excellent til belysning af, hvor langt et råd forpligtede kongen og dermed til forståelse af forskellen mellem råd og samtykke.¹⁹

Hvad Eriks forleninger i Danmark angår, citerer præses (s. 122) Aksel E. Christensen for, at de bevarede lensbreve intet indeholder om rådets medvirken. Der er nu næppe bevaret mange sådanne, så lad os i stedet betragte afhandlingens lensmandsliste og ud fra den vurdere, hvad der skete 1439.

Det er imidlertid nødvendigt at gøre et sidespring og først betragte lensmandslisten (bilag II) per se. Det er en af bogens fortjenester, at den bringer denne liste. Det skulle være unødvendigt at fortælle, hvor vigtige slotslenene var i det 15. århundrede, og det er helt klart, at lensmandslisten for de danske slotte for hele århundredet længe har været et desideratum. Som det hidtil har været, har Traps Danmark været den håndbog, man har måttet benytte. At Jens Olesen simpelthen ikke har kunnet undgå at lave en sådan liste, når han ønskede at vurdere kongeskifterne 1439/40 og 1448 og grupperingerne i rigsrådet, er sådan set indlysende, men derfor er det stadigvæk en fortjeneste at have lavet listen og oven i købet ført den langt ud over det i disputatsen direkte omhandlede tidsrum.^{19a}

Som noterne til bilag II viser, hviler listen på en omfattende kilde- og litteraturgennemgang. Særlig væsentlig er det, at de hollandske kilder til Østersøhandelen, udgivet af Poelman i 1917, er benyttet af præses også til dette formål. Hvis vi ser i listen, gælder det både for Krogen 1443, Ålborg 1442 (og senere), men vigtigere: for Skanderborg, hvor vi ellers

19. Rydberg III, s. 155.

19a. Der findes dog en desværre upubliceret afhandling af Harry Christensen: *Det danske lensvæsen 1439-81* (Århus Univ., 1967), som kunne have sparet præses for meget arbejde.

ikke ville vide, at Henrik Knudsen havde lenet i 1440'erne. Og direkte overraskende er det at få oplyst, at Niels Eriksen Gyldenstjerne i 1442 sad på Kolding, fordi den almindeligt kendte oplysning om, at han 1443 (og længe derefter) sad på Lundenæs, ellers ville have fået os til at gætte på, at han såmænd nok havde fået netop Lundenæs efter tronskiftet.

Listens overskrift skal imidlertid læses med omhu. Selv om der for mange len gives oplysninger til helt op imod år 1500, garanterer forfatteren kun for nogenlunde fuldstændighed 1419-70 og kun for fuldstændighed 1419-50, og dette ses da også klart af f.eks. Tordrup (slutter 1467) og Krogen (1466) samt Stege (1465), hvor blot et opslag i Repertoriets registre vil give information efter de nævnte årstal. Vi må altså nøjes med at betragte oplysninger i listen efter ca. 1470 som en slags ekstra-service.

Derimod skal jeg meget beklage, at der er flere grove fejl for perioden 1419-50. Det er således en decideret fejltolkning, at Tyge Lunge i 1449 skulle sidde på Ravnsborg, det anførte brev nævner lensmændene på Ravnsborg og Ålholm som hans modstandere. Og det er en fejllæsning at gøre Prædbjørn Podebusk til lensmand på Søborg 1419, den tyske kilde skriver Ozeborch, og meningen er Vosborg, Podebuskernes store vestjyske privatgods. Mest beklagelig er forfatterens lynlæsning af et brev af 30/3 1422, hvori hr. Mikkel Rud nævnes som lensmand, men vel at mærke på Vordingborg og ikke på Kalundborg, som bilaget angiver! Og vel at mærke var hr. Mikkel i 1422 for længst død, han nævnes sidste gang i 1402, hvilket stemmer fortræffeligt med, at brevet betegner ham som dengang høvedsmand og anfører, at den omhandlede sag lå 20 år tilbage i tiden! Endelig skal det påpeges, at Lyckå ligger i Blekinge og ikke i Skåne.

Når jeg anfører disse detaljer, er det ud fra en opfattelse af, at dette bilag vil blive brugt som opslagsværket vedrørende periodens lensmænd og derfor selvfølgelig skulle have været helt korrekt.

Jeg vender tilbage til problemet om kong Eriks forleningspolitik, og hvad der skete 1439. Jens Olesen har ofret lensmandsskifterne o. 1439-40 megen opmærksomhed (s. 121 f. og 255-57), og han konkluderer, at Erik af Pommerns støtter ikke fik slotte, mens de ledende i oppositionen mod Erik drog klar fordel af tronskiftet, og peger her specielt på Gyldenstjerne-Banner slægterne med deres støtter.²⁰ Men jeg kan ikke se, at der i

20. Mod to af Eriks tilhængere, Bo Høg på Kalø og Sten Basse på Nyborg, bryggede man på mødet i Lybæk juni 1439 nogle anklager sammen for sørøveri, Hanserecesse 2. r. II, nr. 306.

afhandlingen tages stilling til, om der skete en forskydning i magtforholdet mellem konge og rigsråd med hensyn til den reelle indflydelse?

Der er mange huller i vor viden om lensindehaverne, men vi har dog et rimeligt indtryk af forholdene 1419/23, ca. 1435 og 1440-43. Mellem 1419/23 og 1435 skete der selvfølgelig personændringer, men ingen ændringer i hovedmønsteret. På de jyske slotte sad jyske stormænd, i Fyns stift var der tale om en noget mere blandet forsamling af stormænd, men i Skåne (hvorom vor viden dog er ringe) og på Sjælland var lensmændene af lavadel som Jens Torbernsen på Kalundborg, udlændinge som Peder Oxe på Krogen og Helsingborg, eller stræbsom mellemadel som Anders Nielsen Jernskæg i 1419/23 på København (i 1435 på Axevalla i Sverige) og Mogens Gøye i 1435 på København. Kort sagt kongetjenere; undtagelsen udgjordes af den mægtige Aksel Pedersen Thott på Varberg m.m.

Efter 1439 ændredes billedet. Den jyske adel beherskede selvfølgelig stadig de jyske slotte, men på Kalundborg, Korsør, Krogen og Vordingborg samt Lindholm i Skåne, endelig givetvis også Helsingborg, indsattes rigsrådsmedlemmer eller højadel, som blev rigsrådsmedlemmer formentlig i slutningen af Christoffers regeringstid, Joachim Flemming, Jacob Lunge, Morten Jensen, Oluf Axelsen, Hans Laxmand. Konge- eller dronningetjenerne var indskrænket til Haraldsborg, Holbæk og Skjoldenæs.

Denne ændring, især eller i hvert fald tydeligst på Sjælland, var et meget kraftigt brud med Eriks lenspolitik, en politik, som rækker tilbage til Valdemar Atterdags genopbygning af den danske kongemagt med Sjælland som basis, og som fik et glimrende udtryk i 1420, da Erik tilsikrede dronning Philippa hele Sjælland som livgeding. At Erik i 1437-38 indsatte sine pommeranske slægtninge på slottene i Fyns stift er naturligt. Sjælland beherskede han på forhånd. I Jylland turde han ikke. At det foruden bisperne var de jysk-fynske råder og adel, som udstedte opsigelsesbrevet til Erik, ligger i forlængelse af kampen mellem Valdemar Atterdags sjællandske kongemagt og den jyske adel.

4. Det sidste punkt, jeg skal tage op, er: *Hvordan finder man ud af, hvem der er rigsråder hvornår, og hvem var faktisk rigsråder?* Ja, hvem der var rigsråder fremgår selvfølgelig af bilag I i afhandlingen med enkelte fejl, som jeg skal rette. Niels Eriksen Banner var råd senest 1432,²¹ og Henrik Ranzau anføres (selv om det godt nok er underligt) som råd 17/7 1435 i fredstraktaten med de vendiske byer. Endvidere har præses i bilaget,

21. Hanserecesse II 1, s. 94: Jesse Eriksen (som han i reglen hedder i tysksprogede kilder).

men ikke i teksten, glemt Niels Jensen Galens medlemskab 18/11 1448 og hans medlemskab med spørgsmålstejn 1447 5/7 (kort sagt ligesom Jep Lunge).²²

Men hvordan finder man ud af, hvem der er rigsråder hvornår? Jeg skal lige forudskikke den bemærkning, at antallet ikke lå fast. For Erslev og hans generation synes det ikke at have været noget større problem. De medregnede, foruden naturligvis bisperne, uden videre alle mere bekendte adelsmænd, som figurerede i vigtigere diplomer. Henry Bruun påviste imidlertid i 1932 klart, at ikke alle udstederne af opsigelsesbrevet 1439 var råder, og i dag er formentlig alle, der professionelt beskæftiger sig med det 15. århundredes historie, klar over, at når et brev anføres udstedt af råder og mænd, så er der hermed skelnet mellem adelige med og uden rådsværdighed, men desværre uden angivelse af, hvem af de nævnte personer der er råder. Jens Olesen udviser naturligvis den fornødne forsigtighed, når han som råder kun betegner adelige, hvis rådsstatus vi har explicitte kildeudsagn om.

Kildematerialet er ikke særligt godt, vi har nogle store breve, som betegner alle beseglerne eller deltagerne som råder, eksempelvis fredsslutningen med de vendiske stæder 17/7 1435 med 7 bisper, prioren af Antvorskov, 9 riddere og 7 væbnere, i alt 24 ratgeven.²³ Sådanne store breve findes i øvrigt fra 1435 22/7, 1436 1/9, 1438 27/10, 1439 26/6, 1439 6/7, 1441 27/7, 1443 7/1, 1448 28/6, 1448 18/11 og 1449 3/11 (med henholdsvis 12, 15, 20, 16, 12, 17, 15, 12, 16 og 14 råder), dvs. der er i alt 11 breve, hvoraf ingen mellem 1443 og 1448. I 1450'erne er materialet langt bedre; som et smukt punktum på den behandlede periode kan Jens Olesen bruge det fortræffelige brev fra Slagelse (skal være Antvorskov) med 28 råder.²⁴ Endvidere har vi som kildemateriale en længere række breve, hvori kun nogle få eller enkelte råder nævnes, desværre næsten altid de i øvrigt mest kendte.²⁵

22. Da bilaget, fortjenstfuldt, anfører rådernes ægteskaber, skal jeg også her beklage mig over et par forkerte oplysninger. Johan Bjørnsens kone hed Sofie Jacobsdatter Basse (mens den anførte dame er hans mor), og hvad Niels Jensen Galen angår, er den anførte kvinde gift med hans søn Oluf. Endelig burde navnet på Oluf Lunges anden hustru vel være anført. Alle de tre nævnte oplysninger kan findes i min disputats.

23. Se bilag III, som giver en oversigt over rådernes besegling af breve og tilstedeværelse ved møder. Bilaget anfører kun 22 råder, de 2 udeladte er Oslobispen og Henrik Ranzau.

24. I bilag III medtages Oluf Axelsen og Niels Eriksen Gyldenstjerne. De anføres ikke i brevet. Jeg kender ikke Jens Olesens kilde for at lade dem deltage i mødet.

25. Hvis man for perioden før 1434 vil forsøge at bestemme, hvem der var råder, vil man for alvor rode sig ind i det problem, Erslev ikke rigtigt så. Som præses så rigtigt bemærker i indledningskapitlet (s. 2), gør en ofte uklar opregning af personers position

Spørgsmålet er imidlertid her, i hvor høj grad man for perioden 1434-49 tør gå uden for de explicitte kilder, når man skal bestemme, hvornår en adelsmand blev råd? Kan vi benytte de breve, hvori der optræder både råder og mænd? Lad os tage to breve til sammenligning, Vordingborg-fredsftalen 1435 med hertug Adolf og Koldingforleningen 1440 til samme Adolf.²⁶ Fredsftalen 1435 anfører 7 bisper, 1 prior, 11 riddere og 30 væbnere, i den angivne rækkefølge, nemlig den for middelalderbreve faste statusrækkefølge. Om folk var råder havde derimod tydeligvis ikke indflydelse på rækkefølgen. Hvem, der var det i 1435, er vi godt oplyst om,²⁷ og det ses da, at fredsftalens gejstlige og riddere var råder, men at rækkefølgen for væbnerne var som følger: 1 ikke-råd, 2 råder, 1 ikke-råd, 3 råder, 4 ikke-råder, 1 råd, 1 ikke-råd, 3 råder, 9 ikke-råder, 1 råd (Henrik Ranzau), 4 ikke-råder. Denne rækkefølge var nok mest bestemt af personernes alder, men i øvrigt givetvis noget præget af vilkårlighed (personers placering ændres ofte fra brev til brev, dog inden for visse grænser).

1440-forleningen anfører 6 bisper, 1 tysk landgreve, 8 riddere, Christoffers tyske hofmester, 20 væbnere. Problemet er også her væbnerne, men problemet er ikke stort: de første 7 væbnere var (ved vi) råder, de 2 næste (Eggert Frille og Niels Eriksen Gyldenstjerne) var ikke råder 1439, men nok 1441, de sidste 11 væbnere var ikke råder.

Det spørgsmål, som rejser sig ved en sammenligning mellem de to breve, er, om rådsværdigheden ved tronskiftet var blevet så meget styrket, at råder (andet lige 3: riddertitel) gik forud for ikke-råder.²⁸ Dette er min opfattelse, men det er ikke stedet her til at dokumentere det nærmere. Jeg skal blot bemærke, at det er givet, at rådernes værdighed med tiden blev styrket. Det blev uhyre sjældent, at de overhovedet tog andre med i de betydningsfulde aktstykker, og da de endelig gjorde det ved valget af Christian II som tronfølger i 1487, nævntes hele rigsrådet, hvad enten bisper, riddere eller væbnere, før selv så fornemme udenråds som abbeden af Ringsted og den berømte ridder Iver Axelsen Thott.

sig gældende i brev materialet, hvorimod jeg ikke kan lide hans formulering (s. 4) om, at rådet heller ikke var en fast institution.

26. Rydberg III, s. 135; Huitfeldt IV, s. 644 (Se Jens Olesen, s. 137).

27. Som før nævnt haves to rådsbreve fra netop 1435, dertil ét fra 1436. Råderne Henrik Knudsen Gyldenstjerne og Poul Laxmand figurerer dog ikke i nogen af disse breve, men nok i fredsftalen med Adolf.

28. Hvis råder nævnes før ikke-råder allerede i opsigelsesbrevet til kong Erik 23/6 1439, bliver brevets Niels Eriksen af Skive = N. E. Gyldenstjerne; hvis ikke, bliver han = rigsråden N. E. Banner.

Der er imidlertid en type breve, rettertingsbrevene, hvor råder og almindelige adelsmænd, ja borgere fortsat optrådte sammen, og det anføres aldrig, hvem af dem der var råder. Så vidt jeg kan se ved en gennemgang af Repertoriets rettertingsbreve for 1450'erne, nævnes råder da (alt andet lige) altid først.

Fra den dårligt oplyste periode 1443-48 haves to rettertingsbreve,²⁹ som det er værd at inddrage i den her skitserede problematik. Brevene er fra 5. og 6. juli 1447 og med en meget fornem samling personer som deltagere: ærkebisp, hofmester, Antvorskovprior, Lundeprovst, henholdsvis 8 og 9 riddere samt 2 væbnere. Problemet gælder ridderne, i rækkefølge 5. juli: Anders Nielsen og Henrik Knudsen (ældgamle råder), Peder Hogenskild og Joachim Flemming (?), Anders Hak og Claus Rønnow (yngre råder), Niels Jensen Galen og Jep Lunge (?). 6. juli var rækkefølgen Anders Nielsen, Henrik Knudsen, Eggert Frille (råd, ikke med 5/7), Claus Rønnow, Peder Hogenskild, Joachim Flemming, Anders Hak, Jep Lunge og Niels Jensen Galen. Om alle de fire med ukendt rådsstatus gælder, at de var råder 18/11 48, altså kort efter kongeskiftet, men ikke var det i 1443.

Kan disse breve ikke bruges til at udvide vort explicitte kildemateriale? Det er jo nemlig meget vigtigt at få at vide, om de blev råder før eller efter Christoffers død. Præses har selvfølgelig brugt brevene og undret sig over dem, følgelig sætter han med rette spørgsmålstegn ved de fires rådsstatus i 1447 i rådslisten (bortset fra som før nævnt, at Niels Jensen Galen her er glemt). Men spørgsmålstegnene er vist ikke kun udtryk for, at de fires rådsstatus ikke kan bevises, men også for, at forfatteren er meget i tvivl om, hvad han selv mener. S. 360-61 gøres de fire til ikke-råder i 1447, men s. 363 er de »på vej som råder i Kristoffers tid«, og det tilføjes: »Det vides ikke, om enkelte allerede i sommeren 1447 kan være udnævnt til rigsråder, idet de deltog i retterting 5. og 6. juli«. S. 395 betegnes Niels Jensen Galen og Jep Lunge ved omtale af møde [18.] november 1448 som »nye«.

Om de to første af de fire, altså Peder Hogenskild og Joachim Flemming, gælder, at de beviseligt var rigsråder under interregnet i 1448 (det nævnes i afhandlingen rent en passant s. 384, 393 og 398). S. 380 hedder det: »Hvorvidt nye råder blev optaget i rigsrådet i de første måneder af 1448, kan ikke afgøres med sikkerhed«. Bemærkningen går vel på de to?

Jeg mener ikke, der kan være tvivl om, at Peder Hogenskild og Joachim Flemming, som begge beviseligt var råder under interregnet, og

29. Rep. Dipl. 7707; Danske Samlinger I, s. 171.

som på rettertinget i 1447 5. juli nævnes forud for to vitterlige råder og 6. juli forud for én vitterlig råd, var råder i 1447. Hermed slipper vi også for at antage, at rigsrådet kunne udnævne sig selv. At rådet kunne gøre dette under det lange interregnum 1481-83³⁰ viser intet om, hvad rigsrådet i 1439 og 1448 turde bruge sin nyvundne frihed til. Jeg skal ganske vist medgive, at optagelsen af Claus Rønnow i rådet i 1439 ligger meget tæt på at ligne en udnævnelse foretaget af rådet selv, men vil påpege, at intet vides om, at han var råd, da han underskrev opsigelsesbrevet af 23. juni, men først 2. juli, hvor Christoffer de facto betragtedes som rigsforstander. For så vidt var der intet interregnum i 1439. I 1448 kom situationen derimod så overraskende, at et interregnum var uundgåeligt (for øvrigt stod rådet jo ikke til halshugning som i 1439). Rådet benyttede bl.a. tiden til at aftvinge Christian en håndfæstning, men at rådet derfor skulle have ment, at det var suverænt, så at det kunne supplere sig selv, finder jeg tvivlsomt.³¹

Problemet om muligheden af at bestemme rådsstatus ud fra personrækkefølgen i breve udstedt af »offentlige myndigheder« og spørgsmålet om, hvem der blev råder i Christoffers senere regeringsår, får et særligt perspektiv, hvis man ser på antallet af råder. Ifølge afhandlingen s. 318 var antallet af verdslige råder 1445 nede på 16-17, og før juli 1447 var tallet helt nede på 14, og så bør efter min mening endda fratrækkes Jens Grim og Sten Basse, som ikke havde givet råd i mange år. Jeg er som nævnt imidlertid ikke i tvivl om, at Joachim Flemming og Peder Hogenskild, og kun lidt i tvivl om, at Niels Jensen og Jep Lunge allersenest var råder i juli 47; herved bliver tallet på aktive verdslige råder i Christoffers sidste år 16.

Til sidst, til dette problem, den Mogens Gøye, som både præses og jeg har gjort så meget ud af, placeres i et rettertingsbrev af 6. juli 1450 som nr. 2 af seks personer, hvor alle de andre var råder. At han i øvrigt ikke kendes som råd skyldes, at han døde et halvt år efter.

Jeg har med disse betragtninger ikke bevist min opfattelse af brevenes personrækkefølge, men jeg har rejst et spørgsmål, som burde have været diskuteret i afhandlingen.

Traditionen tro har jeg som opponenter brugt den meste tid på kritiske og supplerende, bedrevidende bemærkninger fremfor at fremdrage alle de

30. Velvillig oplysning fra Troels Dahlerup.

31. Jens Olesen mener fejlagtigt s. 171, at det svenske råd, ifølge Christoffers håndfæstning, skulle være selvsupplerende.

udmærkede ting, der står i denne disputats. Først og fremmest har jeg peget på, at præses har forsømt en grundigere undersøgelse af institutionen det danske rigsråd, en undersøgelse, som samtidig ville have kastet et skarpere lys over forholdet mellem konge og råd. Men når dette er sagt, skal afhandlingens mange og store fortjenester fremhæves. Den udfylder et hul i vor historiske litteratur, og den gør det sobert og flittigt. Litteraturlisten er den længste, jeg erindrer at have set, og tag ikke fejl af det, bøgerne står der ikke for pral, præses har brugt dem alle. Når man for fremtiden skal finde de bibliografiske data til en afhandling om dansk og nordisk senmiddelalder, bliver denne litteraturliste den første at gå til. Ligeledes er det klart, at man vil søge danske rigsråder og slotshøvedsmænd i denne afhandling, om end enkelte steder, som påpeget, med fare for at få vildledende besked.

Også ud over hovedtesen om det danske rigsråd og unionen bringes vigtige nye, eller i hovedsagen nye, vurderinger: Den højere værdsættelse af Christoffer, neddæmpningen af Hans Laxmands rolle (i hvert fald i forhold til hvad Arup mente),³² og først og fremmest forsøget på at behandle rigsrådet ikke blot som en blok, men at se de forskellige slægters og grupperingers interesser og politik. Jens Olesens kildebennyttelse er så omfattende som hans litteraturbrug, og han støvsuger kilderne for relevante – og en del irrelevante – oplysninger. Men det må siges, at præses undertiden er for hastig en læser. Et groft eksempel herpå udgør hans læsning af håndfæstningen 1448, men nævnes skal også tolkningen af den første kilde i Aktstykker vedrørende Erik af Pommerns Afsættelse, hvor præses konstruerer en fast skånsk afdeling af rigsrådet til trods for, at hverken ordet eller begrebet rigsråd forekommer i kilden.³³

Afhandlingens stofmængde er stor, og forfatterens viden imponerer. Jeg har set det som en del af min opgave at pege på faren for stofophobning, men bør så også tilføje, at der er meget at finde for læseren. F.eks. er alle ridderslagstildelinger på Christoffers tid registreret og søgt tidsfæ-

32. Man må ikke håbe, det danner skole, at Jens Olesen kalder ærkebispens Johannes. Han hedder i dansk historisk forskning Hans, og en række breve viser, at datiden kaldte ham Hans. Rep. Dipl. 6543-44, 6740 og 7333; Rydberg II, s. 126; Barner: Familien Rosenkrantz I, Dipl. s. 119; Dipl. Dioc. Lund III, s. 237 og 243. At han i sine skrivelser som ærkebisp kalder sig Johannes er blot kirke-latin.

33. Jens Olesen, s. 45. Kilden taler om de gode folk fra Skåne. Til slut hedder det: »Unde dyt vorscreuene is aller der van Schone rad unde bede«. Præses følger i øvrigt Erslev i fejllæsningen af Rep. Dipl. 6936, hvor kong Eriks brev til rådet begynder: Kære fætter og venner. Meningen er »fædre«, dvs. bisperne.

34. Opponent ex auditorio lektor dr. phil. Poul Enemark fandt bl.a. netop denne undersøgelse værdifuld, men pegede på nogle problemer omkring tidsfæstelsen, som præses burde have lagt klarere frem.

stet;³⁴ dette er en vigtig undersøgelse både for den politiske historie og som materiale til adelens socialhistorie. Beskedent i en note s. 514 gemmer der sig en hel undersøgelse over en lang række rådets udenlandske uddannelse (universitetsophold). Jeg ved, at præses arbejder videre med det 15. århundrede, jeg ved, han vil finde meget spændende stof, forhåbentlig vil han også altid give sig tid til at sortere det godt.